

**YASAMA SORUMSUZLUĞU KURUMU,
KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM:
TÜRKiYE VE AMERiKA
BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÖRNEĞİ***
THE CASE OF TURKEY AND UNITED STATES OF AMERICA
LEGISLATIVE IRRESPONSIBILITY INSTITUTION,
COMPERATIVE APPROACH

Gökhan DÖNMEZ**

Özet: Yasama sorumsuzluğu bugün hemen hemen bütün çağdaş dünya anayasaları tarafından kabul edilen bir kurumdur. Türk ve Amerikan Hukukunda Yasama Sorumsuzluğu Kurumu konulu bu çalışmada amaç, yasama sorumsuzluğunun bu ülkelerde hangi amaç ile kabul edildiğini, kabul ediliő amacının sınırsız koruma görüp görmeyeceğini, yasama sorumsuzluğunun temsilciler bakımından şahsi imtiyaz olarak mı, yoksa yerine getirilen görev sebebiyle bahőedilen bir müessese olarak mı kabul edildiğini tartışarak bir sonuca ulaşmaktır. Türk ve Amerikan Hukukunda Yasama Sorumsuzluğu konulu bu çalışma altı bolüme ayrılarak incelenmiştir. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde yasama sorumsuzluğunun kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi Amerika ve Türkiye açısından incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde, Amerika ve Türkiye açısından yasama sorumsuzluğunun amacı ve kapsamı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın beşinci bölümünde ise Türk ve Amerikan yargı kararlarında yasama sorumsuzluğunun hukuki sonuçları incelenmeye çalışılmıőtir. Son kısımda ise yasama sorumsuzluğu kurumu açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) ve ABD Kongresinde (Temsilciler Meclisi ve Senato) üyelere verilen disiplin cezası uygulamaları anlatılmış ve sonuç kısmına ulaőılmıőtir.

Anahtar Kelimeler: Yasama Sorumsuzluğu, Söz Hürriyeti, Milletvekilliği

Abstract: Today, Legislative irresponsibility instution is accepted by almost all contemporary world constitutions. The aim of the study on legislative acceptance of Parliamentary Privilege (irresponsibility) in Turkey and United States, which is bestowed on Member of Parliaments under unlimited protection as a personal privilege

* Bu makale, 27-29 Ekim 2017 tarihleri arasında Bitlis'te düzenlenen 2. Uluslararası İMESET Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuőtur.

** Dr. Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-3332-2634

which might be contrary to the purposes and terms of its legislature and might result in unfulfillment of due tasks, is to reach a conclusion by discussing the acceptance of it as an institutionalized norm. This study consists of six parts. In the first and second part, conceptual framework and the historical development of the Parliamentary Privilege (irresponsibility) are given in terms of US and Turkey. The scope and purpose of Parliamentary Privilege (irresponsibility) is given in the second and third part in terms of US and Turkey. In the fifth part, the legal consequences of the Parliamentary Privilege (irresponsibility) are discussed in Turkish and in American judicial decisions in terms of America and Turkey. In the last part, the disciplinary punishments given to the members in the Turkish Grand National Assembly and the US Congress are explained and the result is reached.

Keywords: Parliamentary Privilege(irresponsibility), Freedom of Speech, Member of Parliament.

Giriş

Yasama sorumsuzluğu bugün hemen hemen bütün çağdaş dünya anayasaları tarafından kabul edilen bir kurumdur. Özellikle liberal demokratik siyasi sistemlerde millet adına siyasi iktidarı kullanan temsilcilerin tam bir ifade özgürlüğüne sahip olarak bu görevlerini yerine getirmeleri liberal demokratik sistemlerin sağlıklı işleme açısından hayati öneme sahiptir. Hemen pek çok demokratik anayasada bu kuruma yer verilmiştir.

Türk ve Amerikan Hukukunda Yasama Sorumsuzluğu Kurumu konulu bu çalışmada amaç, yasama sorumsuzluğunun bu ülkelerde hangi amaç ile kabul edildiğini, kabul edilmiş amacının sınırsız koruma görüp görmeyeceğini, yasama sorumsuzluğunun temsilciler bakımından şahsi imtiyaz olarak mı, yoksa yerine getirilen görev sebebiyle bahsedilen bir müessese olarak mı kabul edildiğini tartışarak bir sonuca ulaşmaktır.

Çalışmanın konusu olan Türk ve Amerikan Hukukunda yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin yasama çalışmalarıyla alakalı konularda milli iradeyi özgür bir şekilde yansıtılmalarını sağlamak amacıyla onlar hakkında başlatılması muhtemel hukuki ve cezai takibata karşı güvence mekanizması niteliğindeki bir anayasa hukuku müessesesidir.

Yasama sorumsuzluğu, ilk defa İngiltere’de daha sonra Amerika’da ve Fransa’da ortaya çıkmış, devam eden süreçte diğer ülkelere de intikal etmiştir. Yasama sorumsuzluğu İngiltere’de temsilcileri Kral karşısında daha güvenli kılmak ve bu yolla onların milli iradeyi daha özgür

bir şekilde yansıtılmalarını sağlamak amacıyla kabul edilmiştir. Türk tarihinde ise yasama sorumsuzluğu ilk defa 1876 Kanun-ı Esasî'nin¹ 47. maddesinde düzenlenmiştir.² Yasama sorumsuzluğuna dair hükme sadece 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda³ yer verilmemiştir.⁴ 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu dışında yasama sorumsuzluğu ile alakalı düzenlemelere hem 1924 hem de 1961 ve 1982 Anayasalarında yer verilmiştir.

1876 Kanun-ı Esasisi dışındaki Anayasalarda yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı kurumları, yasama dokunulmazlığı başlıklı madde altında düzenlenmiştir. Madde başlığının maddenin içeriğini karşılamadığı için doktrinde baskın görüş tarafından eleştirilmiştir.⁵

1982 Anayasası'nın 83. maddesinin birinci fıkrasına göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar".⁶ Yine ABD Anayasası'nın 1. maddesinin 6. bölümüne göre, Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri, meclislerden herhangi birinde yaptıkları konuşma ve tartışmalar nedeniyle o meclis dışında başka bir yerde sorgulanmayacaklardır.⁷

¹ Şeref Gözübüyük, Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları NO:496, 2. Bası, Ankara, 1982, ss.27-42. Metin için bkz. <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876ilkmnetinler/1876-ilkhali-turkce.pdf>, Erişim tarihi: 28.09.2018.

² Ömer Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, Turhan Kitabevi, Birinci Bası Mart, 2007, s. 8.

³ 21.1.1921 tarihli ve 85 sayılı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" (Ceridei Resmîye ile neşir ve ilanı: 7 Şubat 1337-NO:1) Metin için bkz. <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1921/1921ilkmnetin/1921-ilkhali.pdf>, Erişim tarihi: 28.09.2018.

⁴ Keskinsoy, s. 10.

⁵ Atilla Özer, *Türk Anayasa Hukuku, Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 175; Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Mimoza Basım Yayım ve Dağıtım, Güncellenmiş 9. Baskı, Konya, Ekim 2014, ss. 216-218; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 14. Baskı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 293; Metin Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 42, 1991-1992, Sayı: 1-4, ss. 21-45, s. 21; Faruk Bilir, *Türkiye'de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 101.

⁶ Keskinsoy, s. 53.

⁷ Metin Kıratlı, *Parlamentar Muafiyetler*, Ankara 1961, s. 43.

Türk ve Amerikan Hukukunda Yasama Sorumsuzluğu konulu bu çalışmada öncelikle yasama sorumsuzluğu kavramının ne olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha sonra yasama sorumsuzluğu kurumunun tarihsel gelişimi Amerika ve Türkiye açısından incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü kısımlarında, Amerika ve Türkiye açısından yasama sorumsuzluğunun amacı ve kapsamı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın beşinci kısmında ise Türk ve Amerikan yargı kararlarında yasama sorumsuzluğu kurumunun hukuki sonuçları incelenmeye çalışılmıştır. Son kısım olan altıncı kısımda ise yasama sorumsuzluğu kurumu açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) ve ABD Kongresinde (Temsilciler Meclisi ve Senato) üyelere verilen disiplin cezası uygulamaları anlatılmış ve sonuç kısmına ulaşılmıştır.

I. Kavram Olarak Yasama Sorumsuzluğu

Yasama sorumsuzluğu kavramı, yasama dokunulmazlığı kavramından farklı bir anlam ifade etmektedir ve Türk Anayasalarındaki düzenlenişinin de etkisiyle sözlüklerde sadece yasama dokunulmazlığını karşılayacak şekilde açıklanmıştır.⁸ Bu kavrama, “mutlak dokunulmazlık”, “kesin dokunulmazlık”, “mutlak sorumsuzluk”, “mutlak masuniyet”, “milletvekilliği sorumsuzluğu” “söz hürriyeti”, “kürsü bağımsızlığı”, “teşrii mesuliyetsizlik” “parliamentary nonaccountability”, “parliamentary privilege”, “freedom of speech”, ve “irresponsabilite parlementaire” de denilmektedir.⁹

Sorumluluk kavramını ele almadan önce, “sorumluluk” kavramını kısaca tanımlamak gerekirse; “mesuliyet” kavramı ile eş anlamlı kullanılan “sorumluluk”, hukuka aykırı bir fiilin sonuçlarına katlanılması ve başkasına verilen bir zararın, buna sebebiyet veren tarafından karşılanması, ödenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Buna karşın, “sorumluluk” kavramı da “sorumluluk” kavramının karşıtı olarak kul-

⁸ Keskinsoy, s.7-8.

⁹ Kemal Gözler, Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 56, No. 3, Temmuz-Eylül 2001, s.72, www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm, Erişim Tarihi: 19.01.2018; Thomas Erksine May, *Parliamentary Practice, A Treatise of The Law, Privileges, Proceedings And Usage of Parliament*, Twenty-third Edition, London 2004, p. 95; Erdal Abdulhakimoğulları, *Bir Yasama Bağımsızlığı Türü Olarak Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008, s. 15.

lanıldığında, “hukuka aykırı fiilden dolayı mesuliyetsizlik, sorumlu olmama hali” olarak tanımlanabilir.¹⁰

Yasama Sorumsuzluğu, milletvekillerinin, yasama görevi ile ilgili olarak, mecliste kullandığı oy, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle, Meclis dışındaki herhangi bir makama karşı sorumlu olmamasıdır.¹¹ Milletvekillerinin mecliste kullandığı oy, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler soyut olarak suç niteliği taşısa bile, milletvekilleri bundan sorumlu değildir.¹² Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin ve milletvekili olmayan bakanların Meclis çalışmaları ile alakalı faaliyetlerini özgürce yerine getirebilmeleri için güvence sağlayan bir kurumdur. Diğer bir ifadeyle yasama sorumsuzluğu Meclis çalışmalarıyla alakalı düşüncelerin açıklanmasından önce hukuki ve cezai sorumluluğa karşı koruyucu yönü olan bir kurumdur.¹³

Meclis üyelerine tanınan güvenceler konusunda iki sistem mevcuttur. Birincisi Amerika Birleşik Devletleri’nin de içinde yer aldığı “Anglo-Sakson Sistemi”dir”. Bu sistemde parlamenter muafiyetler cezaî alanda değil, sadece hukukî alanda geçerlidir; yani parlamento üyelerine sadece borçlarından dolayı tutuklanmama güvencesi sağlar. Bu sistemde, geçerli olduğu alanda (yani hukukî alanda) parlamenter muafiyetlerin istisnaları yoktur. Keza bu ülkelerde parlamenter muafiyetler mutlak; parlamento tarafından kaldırılamaz. Bununla birlikte bu sistemde parlamenter muafiyetler cezaî alanda geçerli olmadığı için parlamento üyelerine önemli bir güvence sağlamaz; parlamento üyeleri, diğer vatandaşlar gibi suçlarından dolayı tutuklanabilir ve yargılanabilir. Kaldı ki, hukukî sorumluluk alanında tutuklama tedbirine ve hapis müeyyidesine günümüzde başvurulmamaktadır. Borçlarından dolayı sadece parlamento üyeleri değil, kimse tutuklanmamaktadır. Bu nedenle Anglo-Sakson sisteminde parlamenter muafiyetlerin günümüzde pek bir anlamının kalmadığı söylenebilir.¹⁴

¹⁰ Hüseyin Özcan, Yasama Bağışıklıkları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 29.

¹¹ Kıratlı, s. 24; Bilir, s. 102.

¹² Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, Beta Basım Yayım Dağıtım 14. Bası, İstanbul, 2012, s. 442.

¹³ Keskinsoy, s. 7-8.

¹⁴ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, s. 71-101; Cüneyt Yüksel, “Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamentolere Tanınan Güvenceler Ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi” İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 71, Sayı: 1, 2013, s.

Amerika Birleşik Devletleri'nde parlamenterlerin, atılan oylardan ve yasama görevlerini yerine getirirken beyan ettikleri fikirlerinden dolayı kovuşturılmaya tabi tutulmadıklarını ve tutuklanmadıklarını söylemiştik. Meclis üyelerine tanınan bu güvenceler bunlarla sınırlıdır, yani yasama dokunulmazlığı değil, yasama sorumsuzluğu söz konusudur.¹⁵

İkinci sistem ise Türkiye'nin de içinde bulunduğu "Kıta Avrupası Sistemi"dir.¹⁶ Bu sistemde, parlamento üyeleri suçlarından dolayı tutuklanmasa ve yargılanmasa bile onlara karşı hukuk davası açılıp tazminat istenebilir. Genellikle gözaltına alınmama, tutuklanmama gibi güvenceler sağlar. Ülkelerin çoğunluğunda parlamento üyesi hakkında hürriyetten mahrum edici tedbirler uygulanmadıkça soruşturma açılabilir; bazı ülkelerde parlamento üyesi hakkında dava açılabilir; parlamento üyesi tanık olarak dinlenebilir.¹⁷ Yasama sorumsuzluğunda ölçüt parlamenter fonksiyondur. Parlamento içinde, genel kurulda, meclis kürsüsünde, komisyonlarda, parti meclisi gruplarında yapılan çalışmalar kapsama dâhildir. Diğer taraftan, parlamenter fonksiyon meclis dışında da olabileceğinden doktrinde meclis çalışmalarının parlamento dışında yapıldığı zamanlarda parlamenter fonksiyon orada da olduğundan yasama sorumsuzluğu kapsamına alınması gerektiği savunulmaktadır.¹⁸ Anayasa, hakaret ve sövme suçlarını yasama sorumsuzluğu kapsamı dışında tutmamıştır. Bu tür suçlar meclis çalışmaları sırasında işlenmiş olmak kaydıyla yasama sorumsuzluğu kapsamındadır.¹⁹ Diğer yandan, suç teşkil eden eylem, oy, söz veya düşünce açıklaması yoluyla işlenmemişse sorumsuzluk söz konusu değildir.²⁰

1305.

¹⁵ Yüksel, s. 1298.

¹⁶ Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz ve Yunanistan da "Kıta Avrupası Sistemi"ne dâhildir. Yüksel, s. 1305.

¹⁷ Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s. 71-101; Yüksel, s. 1305-1306.

¹⁸ Teziç, s. 389-393; Yüksel, s. 1297.

¹⁹ Mesut Aydın, "Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Siyasal Parti Kapatma Davalarına Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.58, S.4, 2009, s. 715; Yüksel, s.1297; Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin 31 12 1948 tarih E. 407, K. 2583 ve Yargıtay 4. Ceza Dairesi'nin 22 6 1950 tarih ve E. 2818, K. 7902 sayılı kararları.

²⁰ Özbudun, s. 293-295; Yüksel, s. 1297.

II. Yasama Sorumsuzluğunun Tarihsel Gelişimi

Yasama sorumsuzluğu ana vatani İngiltere’de söz hürriyeti (freedom speech) olarak ortaya çıkmış olup uzun mücadelelerden sonra 1689 tarihli “Bill of Rights” ile güvence altına alınmıştır.²¹

A. Yasama Sorumsuzluğunun Amerikan Hukukunda Ortaya Çıkışı

Konuşma ya da tartışma özgürlüğü olarak da adlandırılan yasama sorumsuzluğu kavramı, Amerikan siyasal düşüncesinde tam olarak yerleşmiştir. Buna rağmen, imtiyaz verme sürecinde kapsamı ve anlamı ile ilgili olarak zorluklar ortaya çıkmaktadır.²² Amerikan Anayasa düşünüşü İngiliz Anayasa gelişmelerinden bariz bir şekilde etkilenmiştir. Meclis görüşmelerinde söz hürriyeti, yani yasama sorumsuzluğu kurumu Amerikan Anayasa gelişmelerine 17 Eylül 1787 tarihli Kuzey Amerikan Birliği Anayasası’nda dâhil olmuştur. Amerikan Anayasasının 1. maddesinin 6. bölümünün 1. paragrafına göre “*senatörler ve milletvekilleri ,..., meclislerden herhangi birinde yaptıkları konuşma ve tartışmalar nedeniyle o meclis dışında başka bir yerde sorgulanmayacaklardır*”.²³

Amerika Birleşik Devletlerinde geçerli olan bağımsızlıklar Westminster parlamenter demokrasi pratiği temeline sahip olmakla birlikte, kanun koyucular kendilerine özgün bir anayasal yapı geliştirmişlerdir. Bununla beraber, erken koloni döneminde Amerikan kanun koyucuları İngiliz Avam Kamarasının geçmişini ve yöntemlerini kendilerine model olarak almışlardır.²⁴ Yasa koyucular özellikle, geliştikleri politik ortamdan etkilenmişlerdir. Bu doğrultuda, Stuart dönemi (1603-1714) hükümdarlarının kuvvetli muhalefet ve yürütme otoritesine karşı di-

²¹ Teziç, s. 442; Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta, 10. Bası, İstanbul, 2011, s.241; Abdülhakimoğulları, s.16; Enid Campell, Rules of Evidence and the Constitution, *Monash University Law Review Queensland Law Journal*, Vol. 26, 2000, p. 321-326.; Patricia.M. Leopold, Free Speech in Parliament and the Courts, *Legal Studies*, Vol. 15, 1995, p. 204.

²² A Speech or Debate Privilege for State Legislators who Violate Federal Criminal Laws, 68 J. Crim. L. & Criminology 31 (1977), s. 31.

²³ http://www.adaletbiz.com/images/dosyalarim/abd_anayasasi.pdf, Erişim tarihi: 19.01.2018; Özcan, s.37-38.

²⁴ Rachel Macreadie ve Greg Gardiner, “An Introduction to Parliamentary Privilege”, Research Service, Parliamentary Library, Departement of Parliamentary Services, 2010, s. 46.

renç göstermişlerdir.²⁵ Kolonilerin yasa koyucuları, her bir yöneticiyi potansiyel bir I. Charles yahut 11. James olarak görme; buna bağlı olarak da yürütmeyi kendi hasımları olarak addetme ve de meclisin rolünü, mümkün olan en geniş özgürlüklerle tanımlama eğilimi göstermişlerdir.²⁶

Amerikan Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ve özellikle İngiliz parlamento hukuku gelişmeleri doğrudan 1789 tarihli Fransız ihtilali ile Fransız parlamento hukukunun gelişimini ve yasama sorumsuzluğu kurumunun ortaya çıkışını sağlamıştır.²⁷ Fransız İhtilali sonrası Avrupa'ya geçmiş ve Kıta Avrupası'na yayılmış²⁸ olan yasama sorumsuzluğu kurumu daha sonra Türk Anayasalarında da yer almıştır.²⁹ İngiliz hukukunda 1399, ABD hukukuna 1787 tarihli Kuzey Amerikan Birliği Anayasasında,³⁰ Fransız hukukunda ise 1789 ihtilalinden sonra yer alan yasama sorumsuzluğu müessesesinin Türk hukukuna girişi 1876 Kanun-u Esasi ile olmuştur.³¹

B. Yasama Sorumsuzluğunun Türk Hukukunda Ortaya Çıkışı

Bir parlamenter muafiyet çeşidi olan yasama sorumsuzluğu Türk hukukunda ilk defa, 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin, 47. maddesinde "*Meclisi Umumi âzası rey ve mütalca beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbirini bir gûna vaadü void ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütaalelerden dolayı bir veçhile itham olunamaz. Meğer ki meclisin nizamnamei dâhilîsi hilâfında hareket etmiş ola. Bu takdirde nizamnamei mezkûr hükümünce muamele görür.*" şeklinde düzenlemiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, 1876 Anayasası resmen ilga edilmediğinden dolayı yasama sorumsuzluğu düzenlenmemiştir. 1922 yılında saltanatın kaldırıl-

²⁵ Macreadie-Gardiner, s.46.

²⁶ J. Greene, Negotiated Authorities: Essays in Colonial Political and Constitutional History 197, Charlottesville: University Press of Virginia, 1994, s. 199.; Macreadie-Gardiner, s.46.

²⁷ Özcan, s. 38.

²⁸ Abdülhakimoğulları, s. 15.

²⁹ Öztekin Tosun, Suç Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 1255, İstanbul 1967, s. 129.; Keskinsoy, s. 44.

³⁰ Özcan, s. 38.

³¹ Abdülhakimoğulları, s. 16; Şeref Ünal, "Yasama Dokunulmazlığı", AD., Y. 78, S. 6, Ankara 1987, s. 8; Keskinsoy, s. 44.

ması, 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ve 1924 yılında halifelğin kaldırılmış olması ile 1876 Kanun-ı Esasi'nin geçerliliği tamamen son ermiştir. 1924 yılında ilan edilen Teşkilat-ı Esasi'nin³² 17. maddesinde “Hiçbir meb’ûs Meclis dâhilindeki rey ve mütelaasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütelaasının ve beyanatının Meclis haricinde irad ve izharından dolayı mes’ûl değildir. Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir meb’ûsun maznunen isticvabı veya teokifi veyahud muhakemesinin icrâsı Hey’et-i Umûmîyenin kararına menuttur. Cinaî cürm-ü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makam-ı aidi Meclisi derhâl haberdâr etmekle mükelleftir. Bir meb’ûsun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş cezaî bir hükmün infazı meb’ûsluk müddetinin hitâmına tâlik olunur. Meb’ûsluk müddeti esnasında mürûr-u zaman cereyân etmez” diyerek, yasama sorumsuzluğunu düzenlenmiştir. 1961 Anayasası’nda³³ yasama sorumsuzluğunun 79. maddenin ilk fıkrasındaki düzenlenişi ise, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar” şeklindedir.³⁴

Yasama sorumsuzluğu kurumu 1982 Anayasası’nın³⁵ 83. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa’nın 83. maddesinin ilk fıkrasında yasama sorumsuzluğunun düzenlenişi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar” şeklindedir. 83. maddenin ilk fıkrasındaki düzenleme, “o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” ifadesi

³² 20 Nisan 1340 (1924) tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Resmî Gazete, 24 Nisan 1924; Düstür, 3. Tertip, Cilt 5, s.576. Metin için bkz. <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1924/1924-ilkhali/1924-ilkhali.pdf>, Erişim tarihi: 28.09.2018.

³³ 9 Temmuz 1961 tarihinde Halkoyu ile Kabul Edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 20 Temmuz 1961 tarih ve 10859 sayılı Resmî Gazete, ss.941-971. Metin için bkz. <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1961/1961-ilkhali/1961-ilkhali.pdf>, Erişim tarihi: 28.09.2018.

³⁴ Keskinsoy, s. 8, 10, 12.

³⁵ 7 Kasım 1982 Tarihinde Halkoyu ile Kabul Edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Düstür, Tertip 5, Cilt 22, s. 3; Resmî Gazete, 9 Kasım 1982, Sayı 17863 (Mükerrer) Metin için bkz. <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1982/1982anayasas%C4%B1ilkmetin/kanundmc06502709.pdf>, Erişim tarihi: 28.09.2018.

dışında 1924 ve 1961 Anayasalarındaki düzenleme ile aynı doğrultudadır. Keskinsoy'a göre; 83. maddeye eklenen bu ifade çok muğlak olup ilk bakışta yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin dışarıda tekrarlanmasının sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmesini şarta bağlamış gözükmemektedir. Dolayısıyla bu ifade daha önceki anayasalardan farklı olarak yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu alanı daraltıcı niteliktedir.³⁶ Diğer bir ifadeyle Meclisçe böyle bir karar alındığı takdirde, milletvekilleri, bu söz ve düşünceleri Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu olacaktır.³⁷ Uygulamada daha çok muhalefet aleyhine işleyecek bu düzenlemeyle, 1982 Anayasasının, yasama sorumsuzluğunu bir ölçüde nispileştirdiği söylenebilir.³⁸

III. Yasama Sorumsuzluğunun Amacı

Yasama sorumsuzluğunun amacı, doktrinde aynı sonuca götüren farklı ifadelerle açıklanmıştır. Bir görüşe göre, yasama sorumsuzluğunun iki amacı vardır; birincisi, Meclis'te millet iradesinin tam bir serbestlikle ifade edilmesi, ikincisi de parlamenterin düşüncelerini açıklarken herhangi bir kovuşturma kuşkusu ve korkusu taşımaması ve kendini tehdit altında hissetmemesidir.³⁹

Keskinsoy da çalışmasında;

“Parlamenterlerin etkili ve verimli bir şekilde, yasama fonksiyonunu yerine getirmelerini sağlamak, hükümetin Meclisteki çoğunluğu kendi lehine çevirerek milletvekilleri üzerinde baskı kurmasının önüne geçmek ve bu yolla yürütmeye karşı özellikle muhalefetteki partilere mensup milletvekillerini korumak, milletvekillerinin görevlerini engelleyen faktörlere karşı kalkan vazifesini görmek, milletvekillerinin temsilcilik görevlerini herhangi bir engelle karşılaşmaksızın olması gerektiği gibi yerine getirmelerini sağlamak, parlamento üyelerinin ceza kovuşturması korkusu olmaksızın görevlerini serbestçe yerine getirmelerini temin etmek, Millet Meclisinde her konunun serbestçe müzakere

³⁶ Keskinsoy, s. 12.

³⁷ Özbudun, s. 288.

³⁸ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242.

³⁹ Simon Wigley, “Parliamentary Immunity in Democratizing Countries: The Case of Turkey”, Human Rights Quarterly, C.31, 2009, s. 572, 573; Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, Güncelleştirilmiş ve Düzeltilmiş 18. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011, s. 242; Yüksel, s. 1297.

ve münakaşa edilmesinin yolunu açmak, temsilcilerin oylarını kullanırken veya fikirlerini açıklarken kendilerini güvencede hissederek onlara bağımsız bir biçimde hareket edebilecekleri şartları sağlamak, milletin çıkarlarını gözetmek adına vicdanlarının sesini dinleyerek özgürce kendilerini ifade etmelerini garanti etmek, parlamento egemenliğini sağlamak, parlamenterleri, yürütme ve yargının kasıtlı tehditlerine karşı korumak, Yasama fonksiyonunu özgür bir şekilde ifa edebilmek ve bu yolla anayasal fonksiyonu ceza korkusu olmaksızın etkili bir biçimde yerine getirmelerini sağlamak”

amacıyla yasama sorumsuzluğunun kabul edildiğini belirtmiştir.⁴⁰

Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi de muhtelif kararlarında, şimdiye kadar ifade edilenleri özet bir şekilde tekrarlamıştır.⁴¹ Daha kısa bir ifadeyle yasama sorumsuzluğunun amacı, Mecliste milletvekillerinin oy, söz ve düşünce özgürlüklerinin korunması suretiyle milli iradenin tam bir serbestlik içinde ortaya çıkmasını temin etmek ve milletvekillerinin görevini yerine getirirken bağımsızlığını ve güvencesini sağlamaktır.⁴² Gerçekten de meclislerde tartışmalar yapılmadan ve bu tartışmalar serbest bir şekilde gerçekleştirilmeden milli iradenin tam olarak ortaya çıkması söz konusu olamaz.⁴³ Milletvekilleri bu sorumsuzluk sayesinde, hiçbir şeyden çekinmeden düşüncelerini açıklayacak, serbestçe oylarını kullanacak ve bu şekildeki serbest bir tartışma ortamında da bir taraftan daha iyi kanunlar çıkartılacak diğer taraftan da yürütme organı daha iyi denetlenecek ve bu şekilde de milli irade tam olarak ortaya çıkacaktır.⁴⁴ Aksi takdirde, mecliste herhangi bir konu hakkında doğru kararlar çıkması olanaksızlaşır. Oy, söz veya düşünce açıklaması dışında kalan fiiller, yasama sorumsuzluğundan yararlanamazlar.⁴⁵

⁴⁰ Keskinsoy, s. 78-79

⁴¹ “Anayasa’nın 83. maddesinin birinci fıkrasında yer alan sorumsuzluğun amacı, ulusal iradenin tam bir serbestlikle açıklanmasıyla birlikte görevin tam bağımsızlıkla yerine getirilmesini güvenceye almasıdır”. Bkz. Keskinsoy, s. 79.

⁴² Teziç, s. 442; Ayhan Döner, “Parlamenter Bağımsızlıklar”, *AÜEHFD*, C.VIII, S.1-2, 2004, s. 50.

⁴³ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s.241; Kemal Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101; Döner, s. 50.

⁴⁴ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 320; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 72; Keskinsoy, s. 7-8; Abdulkhaimoğulları, s. 16; Döner, s. 50.

⁴⁵ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 72; Abdulkhaimoğulları, s. 16.

IV. Yasama Sorumsuzluğunun Kapsamı

Yasama sorumsuzluğunun kapsamı doktrinde kişiler, yer ve fiiller bakımından olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁴⁶

Kişiler bakımından konuyu ele aldığımızda daha önce ki Anayasalarda olduğu gibi 1982 Anayasası da 83. maddesinde, "TBMM üyeleri" demek suretiyle, yasama sorumsuzluğundan yararlanacak kişileri "milletvekilleri" ile sınırlandırmıştır. Bunun tek istisnası ise yukarıda da belirttiğimiz gibi Anayasa'nın 112. maddesi uyarınca, milletvekili olmayan bakanların da yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmeleridir.⁴⁷ Ancak bu durum Türkiye'ye has bir durumdur.⁴⁸ Buna karşılık, komisyonlardaki görüşmelerde yer alan görevlilerin, uzmanların ve tanıkların sorumsuzluktan yararlanıp yararlanamayacakları tartışmalıdır.⁴⁹ Tanör, Yüzbaşıoğlu'na göre, Meclis çalışmalarında dilekçe veren, tanık, uzman, memur, danışman gibi yasama faaliyetlerinin yerine getirilmesine dolaylı katılanlar, yasama sorumsuzluğundan yararlanamazlar.⁵⁰ Teziç'e göre ise Yasama sorumsuzluğunun işlevsel niteliği dikkate alınrsa, "meclis çalışmaları" ile ilgili olduğu takdirde, komisyonlardaki görüşmelerde yer alan görevlilerin, uzmanların ve tanıkların da, bundan yararlanabilecekleri kabul edilmelidir.⁵¹ Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın 1. maddesinin, 6. bölümü uyarınca, Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri, meclislerden herhangi birinde yaptıkları konuşma ve tartışmalar nedeniyle o meclis dışında başka bir yerde sorgulanmayacakları için yasama sorumsuzluğundan yararlanmaktadırlar.

Diğer taraftan Teziç, İngiltere'de, parlamento üyesi olmayan, ancak komisyonlarda tanıklık edenler, Avam Kamarasına dilekçe verenler, danışmanlar, parlamento içindeki işlemlere (proceedings in parliament) katılanlar gibi Amerika Birleşik Devletleri'nde de⁵², Kongre,

⁴⁶ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 241-244; Teziç, s. 443-449; Keskinsoy, s. 105-120.

⁴⁷ Teziç, s. 443; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 241

⁴⁸ Kıratlı, s. 36; Abdulkakimoğulları, s. 17.

⁴⁹ Kıratlı, s. 34; Teziç, s. 443.

⁵⁰ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 241.

⁵¹ Teziç, s. 444; Benzer görüş için bkz. Keskinsoy, s. 89.

⁵² Bernard Schwartz, *American Constitutional Law*, (Cambridge: 195), s. 53; Kıratlı, s. 35. Parlamenter muafiyetlerin Meclis personelinin de kapsadığına Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından karar verilmiştir. Zira kongrede tanıklık yapan kişiler sorulara cevap verilir verilemeyeceğine kendisi karar vermeli, kimse tarafından

ya da komisyonlarda tanıklık yapanların da sorumsuzluktan yararlandıklarını belirtmektedir.⁵³ Kanaatimizce Teziç'in görüşünde isabet vardır. Teziç'in de belirttiği gibi demokratik bir rejimde, yasama çalışmalarının herhangi bir korku ya da baskıdan uzak yapılması gerekmektedir. Gerçeklerin açığa çıkmasından yararlanacak olan, eninde sonunda toplum hayatıdır.⁵⁴

Sorumsuzluktan yararlanacak kişiler bakımından, üzerinde durulması gereken diğer konular, Mecliste söylediklerini dışarıda tekrarlayan milletvekilinin ve Meclisteki görüşmelerini basın ya da medya ile yayımlayanların durumudur.⁵⁵

Dünyadaki örneklerinde⁵⁶ de olduğu gibi Türkiye'de meclis üyelerinin parlamentoda söyledikleri sözlerin, basın yolu ile yayınlanması, sorumsuzluk kapsamına dâhildir. Çünkü 1924 Anayasası (m. 20), 1961 Anayasası (m 87) ve 1982 Anayasası (m. 97) uyarınca, meclis görüşmeleri açık (aleni) olup, bunlar tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır. Bunlardan alıntılar yapılması ve böylece basında aynen yayınlanmaları sorumsuzluk kapsamına girmektedir.⁵⁷ Yukarıda da belirttiğimiz gibi Anayasanın 83. maddesi uyarınca, Meclis kararı ile milletvekil-

suçlamamalıdır. *Watkins v. United States*, 354 U.S. 178, 208 (1957). Çünkü Yüksek Mahkemeye göre Meclis personeli yeni iktidar tarafından tehdide maruz kalmaktadırlar. *The Rights of a Witness Before a Congressional Committee*, 29 *Fordham L. Rev.* 357 (1960), s. 358, Available at: <http://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol29/iss2/4>, Erişim Tarihi: 21.09.2018; Ayrıca bkz. *Kilbourn v. Thompson*, 103 U.S. 168 (1880), https://en.wikipedia.org/wiki/Kilbourn_v._Thompson, Erişim Tarihi: 21.09.2018; Sharon A. Rudnick, "Speech Or Debate Clause immunity For Congressional Hiring Practices: Its Necessity And its implications", *Ucla Law Review*, Vol. 28, 1980-1981, p. 243-244.

⁵³ Teziç, s. 444.

⁵⁴ Teziç, s. 444.

⁵⁵ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242; Teziç, s. 444.

⁵⁶ "İngiltere'de, 1840 tarihli "Parliamentary Papers Act" uyarınca, parlamento kararı ile basılmış belgelerden yapılmış olan tam ve doğru alıntılar, sorumsuzluk kapsamına girdiği gibi, parlamento üyelerinin seçmenlerine bilgi vermek için, mecliste yaptıkları konuşmanın gerçek metninin yayını da, sorumsuzluk kapsamındadır. 1888 tarihinde kabul edilen "Law of Libel Amendment" ile meclislerdeki ve komisyonlardaki açık görüşmeleri, tam ve doğru olarak, iyi niyetle yayınlayan gazeteler de, sorumsuzluktan yararlanmaktadır. Kıratlı, s. 38.

Fransa'da 1881 tarihli basın kanunu, meclislerin açık oturumlarındaki görüşmelerin, iyi niyetle yayınlanmış olan zabıtları ile ilgili olarak, dava açılmayacağını öngörmektedir. Federal Almanya'da (Ay. m. 46), parlamentonun ve komisyonların açık toplantıları ile ilgili, gerçeğe uygun haberlerin yayınlanması, sorumsuzluk kapsamına dahildir.", Teziç, s. 444.

⁵⁷ Teziç, s. 444.

rinin Mecliste söylediklerini Meclis dışında yinelemesine engel olunabilecektir. Aksi halde buna uymayan milletvekili, yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacaktır.⁵⁸

Yer bakımından konuyu ele alacak olursak, yasama sorumsuzluğunun yer olarak kapsamı belirlenirken, bazı anayasalarda, bunun açıkça meclis olduğu öngörülmekte, bazılarında ise, bu konuda bir kural bulunmamaktadır.⁵⁹

Makalenin konusu açısından belirtmek gerekirse Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın 1. maddesinin; 6. Bölümü uyarınca, Amerika'da yasama sorumsuzluğu kurumu esas itibarıyla Kongre içine hasredilmiştir.⁶⁰ Amerika'da teşrii faaliyet daha çok komisyonlarda geçtiği için kongre üyeleri, komisyonlardaki söz ve çalışmalarında da aynı sorumsuzluktan faydalanırlar.⁶¹ Aynı zamanda, "bir üyenin görevinin tabiatından doğan ve bu görevin yerine getirilmesi esnasında ister meclis içinde ister meclis, dışında yapılan her fiil", sorumsuzluk kapsamına girer.⁶² Fakat kongre üyeleri ve tanıklar, kongre çalışmaları içinde söyledikleri ve başkasının şeref ve haysiyetini kırıncı noktaları içeren sözlerini kongre dışında yayınlarlar veya radyo veya televizyonda tekrarlarlarsa sorumsuzluktan faydalanamazlar.⁶³

Türkiye'de ise 1982 Anayasası yasama sorumsuzluğunun yer bakımından kapsamını, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, "Meclis çalışmalarındaki" ifadesiyle belirlemiştir.⁶⁴ "Meclis çalışmaları" kavramının doktrinde geniş anlamda yorumlanması gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre "Meclis çalışmaları" deyimi, sadece Meclisin Genel Kurul toplantılarını değil, aynı zamanda, komisyon toplantılarını ve siyasi parti grup toplantılarını da kapsamaktadır. Hatta İttüyük gereğince, Ankara dışında görev yapan meclis soruşturması ve meclis araştırması komisyonlarının çalışmaları sırasında yapılan eylemlerde (oy, söz, dü-

⁵⁸ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 322.

⁵⁹ Teziç, s. 445.

⁶⁰ Kıratlı, s. 45.

⁶¹ Schwartz, s. 57; Kıratlı, s. 45.

⁶² Goeffrey Marshall, Privilege and "Proceedings in Parliament", Parliamentary Affairs, Volume XI, Issue 4, 1 January 1957, p. 401; Kıratlı, s. 45.

⁶³ Schwartz, s. 58; Kıratlı, s. 45.

⁶⁴ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242.

şünce), Meclis çalışmaları kapsamına dâhil kabul edilmektedir.⁶⁵ Sonuç olarak, Anayasa, yasama sorumsuzluğunun kapsamını belirli bir mekânla sınırlamayı işlevsel olarak yasama fonksiyonunun yerine getirildiği her yer olarak öngörmüştür.⁶⁶

Fiiller açısından yasama sorumsuzluğu kapsamına gelince, sorumsuzluğun içine alacağı fiilleri tayin ederken kullanılacak kıstas, bu fiillerin parlamenter fonksiyonun gereği olması gerekmektedir. Parlamenter fonksiyonun gereği olan bütün fiiller sorumsuzluktan faydalanır. Kürsüde ve komisyonlarda söylenen nutuklar, görüşmelerdeki müdahaleler, kanun ve karar teklifleri ve gerekçeleri, raporlar, yazılı ve sözlü sorular, bir soruşturma komisyonu üyesi olarak ifade edilen tasvipler ve kıymetlendirmeler hep parlamenter fonksiyonun icabı olan fiillerdir. Bu fiiller esas itibariyle parlamento içinde olabileceği gibi, bundan önceki bahiste de gördüğümüz gibi, bazen parlamento dışında da olabilir. Bu sözler ve fiiller, parlamenter fonksiyonun icabı oldukça, başkalarının duygularına ve karakterine ne kadar müteceviz ve hakaret edici olursa olsun, sorumsuzluk kapsamı içine girer.⁶⁷ Ancak fiiller açısından bakıldığında, her ne kadar ABD Anayasası, İngiliz Anayasal gelişmelerinden etkilenmiş olsa da, Amerika Birleşik Devletleri yasama bağımsızlıkları bağlamında uygulama ve yaklaşım bakımından farklılık göstermiştir. Bu durum Kongrenin hakaret içeren söylemleri cezalandırma kabiliyetine bakıldığında açık biçimde görülmektedir.⁶⁸

Görüldüğü üzere, Amerikan Anayasası'nın mimarları her ne kadar İngiliz parlamento yapısını ve kurallarını dikkate alarak yola çıkmış olsalar da İngiliz sisteminde gördükleri yanlışlardan da bir o kadar uzak durmaya çalışarak, Yeni Dünyayı özgürlüklerin beşiği haline getirmek taraftarı olmuşlardır. Son olarak belirtilmelidir ki, 1787 yılında hazırlanmış Amerika'nın kurucu Anayasası sadece ifade özgürlüğünü değil aynı zamanda cezai sorumsuzluk olarak adlandırılan yasama dokunulmazlığını da düzenlemiştir.⁶⁹

⁶⁵ Özbudun, s. 288; Teziç, s. 446; Bilir, s. 103; Abdülhakimoğulları, s. 17.

⁶⁶ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242; Aynı görüş için bkz. Teziç, s. 446.

⁶⁷ A.B.D. için bkz., Schwartz, s. 57

⁶⁸ Macreadie ve Gardiner, s. 46.

⁶⁹ Özcan, s. 38; Seda Dunbay, Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı- İstanbul, Eylül

Türk hukukunda da parlamenter fonksiyon gereği olan bütün fiiller, sorumsuzluk kapsamına girmektedir.⁷⁰ Ancak fiilin oy, söz ve düşünce açıklaması şeklinde gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir.⁷¹ 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde oy, söz ve düşünce açıklamasından bahsedildiğine göre, oy, söz, düşünce açıklaması niteliğindeki sözlü gerçekleştirilen fiiller gibi yazılı veya elektronik usullerle gerçekleştirilen fiiller de sorumsuzluktan faydalanacaktır. Örneğin, yasama fonksiyonunun bir gereği olarak, bir rapor, kanun teklifi veya şikâyet dilekçesi gibi çeşitli belgelerin altındaki imzasından dolayı milletvekili sorumlu tutulamayacaktır.⁷²

Buna karşılık Meclis çalışmaları ifadesi ile oy, söz ve düşünce açıklaması ifadeleri bir arada değerlendirildiğinde, bir milletvekilinin meclis çalışmaları dışındaki yasama fonksiyonuyla bağlantısı olmayan dolayısıyla, milli iradenin oluşumuna katkısı olmayan, ona yabancı yaralama, adam öldürme ve hırsızlık gibi eylemler, bir milletvekili tarafından ve Meclis çalışmaları sırasında işlenmiş de olsa yasama sorumsuzluğu kapsamına girmezler.⁷³ Yine aynı şekilde oy, söz ve düşünce açıklamaları, mesela bir konferans veya toplantıda sarf etmiş olduğu sözleri veya bir gazetede yazmış olduğu köşe yazısında ortaya koymuş olduğu düşünce açıklamaları sorumsuzluk kapsamında olmayacak; diğer vatandaşlar gibi milletvekili de bunlardan sorumlu olacaktır.⁷⁴

Diğer taraftan, hakaret ve sövmenin yasama sorumsuzluğu kapsamına girip girmediği, yasama sorumsuzluğu kurumunun en çok tartışılan konularından biridir.⁷⁵ Amerika Birleşik Devletleri'ndekinin aksine, gerek doktrin ve gerek uygulamada, milletvekillerinin sarf ettiği sözlerin anlam ve amaçları ne olursa olsun, yani bunların içeriği hakaret ve sövme biçiminde de olsa, sorumsuzluk kapsamına girdiği kabul edilmektedir.⁷⁶ Niteliği itibariyle hakaret ve sövme, düşünce öz-

2013, s. 42.

⁷⁰ Teziç, s. 446

⁷¹ Abdulhakimoğulları, s. 18; Döner, s. 51.

⁷² Faruk Erem, Ahmet Danışman, M. Emin Artuk, Ceza Hukuku (Genel Hükümler), Seçkin Yayınevi, Ankara, 1997, s. 174; Döner, s. 51

⁷³ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Teziç, s. 446-447.

⁷⁴ Döner, s. 51.

⁷⁵ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Döner, s. 52.

⁷⁶ Kıratlı, s. 50; Teziç, s. 447; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Aksi görüş için bkz Sulhi

gürlüğü kapsamına girmeyen ifadeler olup, yasama fonksiyonuyla da alakası yoktur.⁷⁷ Bundan dolayı, örneğin Federal Alman Anayasası'nın 46. maddesi uyarınca "sövmeli hakaretler" sorumsuzluk kapsamı dışında tutulmuştur.⁷⁸ Ancak 1982 Anayasası'nda bunları sorumsuzluk kapsamı dışında bırakan bir kural bulunmamaktadır. Eğer Anayasa'da bu yönde bir kısıtlama olsaydı bu durumda, yasama sorumsuzluğu mutlak olmayıp nispi bir niteliğe bürünecekti. Nitekim Tanör, Yüzbaşıoğlu, doktrinde de yaygın kabul gördüğü üzere,⁷⁹ Türkiye'de de hakaret ve sövmeyi yasama sorumsuzluğu kapsamında tutmak daha doğru bir yaklaşım olacağını belirtmiştir.⁸⁰ Ancak yasama sorumsuzluğu kapsamına giren eylemler sebebiyle milletvekilleri hakkında, bu eylemlerden zarar görenler tarafından tazminat taleplerinin ileri sürülebileceği de gerek doktrinde gerekse uygulamada kabul edilmektedir.⁸¹ Diğer bir deyişle milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasında söz ve düşünceleriyle, başkalarının kişilik haklarına bir saldırı olduğu takdirde bundan zarar gören kişiler hukuk davası açarak manevi tazminat talebinde bulunabilirler.⁸²

V. Türk ve ABD Yargı Kararlarında Yasama Sorumsuzluğu Kurumu

Yargıtay içtihatları ise, yasama sorumsuzluğu ile ilgili olarak farklılık göstermektedir. Yargıtay Ceza Daireleri, milletvekilinin meclis kürsüsünden söylediği sözlerde, suç unsuru bulunsa bile, bunun sorumsuzluk kapsamına girdiğini kabul etmektedir.⁸³ Buna karşılık Yargıtay 4. Hukuk Dairesi kararlarında, yasama çalışmaları ile ilgisi olmayan sözlerden dolayı, manevi tazminat istenebileceği belirtilmektedir.⁸⁴ Yine aynı şekilde, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi tazminat davası

Dönmezer, Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Beta, 12. bası, İstanbul, s. 268-269.

⁷⁷ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Teziç, s. 447.

⁷⁸ Kıratlı, s. 53; Teziç, s. 447; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Döner, s. 50.

⁷⁹ Teziç, s. 444-449; Özbudun, s. 287-288; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 178

⁸⁰ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243.

⁸¹ Dönmezer-Erman, s. 266; Teziç, s. 448; Özbudun, s. 288.

⁸² Bilir, s. 105.

⁸³ Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin 31.12.1948 tarih E. 407, K. 2583 ve Yargıtay 4. Ceza Dairesi'nin 22.6.1950 tarih ve E. 2818, K. 7902 sayılı Kararları, aktaran Kıratlı, s.55-56; Teziç, s.448.

⁸⁴ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 8.7.1966 tarih E. 3490, K. 7470; 8.7.1966 E. 8647, K.

açılabilirliğine karar vermiştir. Bu karara göre ise,⁸⁵ “Bilindiği gibi kişinin toplum içindeki değerlerinden olan “onur ve saygınlığı” kişilik hakkının korunduğu kişisel değerlerdendir. Medeni Kanun’un 24. maddesi kişilik hakkını mutlak bir hak olarak kabul etmiştir. Kişi, kişilik hakkının tanınmasını ve ona saygı gösterilmesini kişisel değerlerde bir ayırım yapmaksızın herkese karşı ileri sürebilir. Kuşkusuz onur ve saygınlık, nispi kavramlar olduğundan, çevre ve zaman içinde değerlendirilip değişik yargılara varılabilir. Ancak unutulmamalıdır ki kişinin saygınlığı ona verilen değerlerin bir ifadesidir. Diğer taraftan davaya konu olan olayın, siyasi - politik çevrede oluşmuş olması kişilik hakkının, kişinin onur ve saygınlığı üzerindeki etkisini ve korunmasını ortadan kaldıracığı da düşünülemez”.

Anayasa Mahkemesi de 1998 yılında, bir siyasi partinin kapatılması ile ilgili olarak vermiş olduğu bir kararında da, “yasama sorumsuzluğu kapsamına giren düşünce açıklamaları sebebiyle milletvekillerine cezai bir yaptırım uygulanması mümkün olmasa da, bu söz ve eylemlerin, o milletvekilinin mensup olduğu partinin kapatılması kararı için bir gerekçe teşkil edebileceğinin mümkün olduğuna” karar vermiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi’ne göre, “Anayasa’nın bu kuralıyla, Meclis çalışmalarında ulusal istencin en iyi biçimde yansıtılması bakımından Milletvekillerinin görevlerini hiçbir etki altında kalmadan yapabilmeleri için kişiliklerine bağlı özel bir koruma getirilmiştir. Bu korumadan parti tüzel kişiliğinin yararlanması söz konusu olamaz”.⁸⁶ Bu şekilde, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamına giren eylemleri sebebiyle dolaylı bir yaptırıma uğrayabilecekleri mümkün olmaktadır.⁸⁷

Tüm bunlara karşın, milletvekillerinin meclis dışındaki, yani üçüncü kişilere yaptığı hakaretlerin, yasama sorumsuzluğu kapsamına girmediğini ileri sürenler de vardır.⁸⁸ Örneğin Faruk Erem’e göre, üçüncü şahısların bu hakaretlere aynı yaygınlıkla karşılık vermesi

7471,13.2.1967 E. 9076 K., 1217; aktaran Teziç, s. 448.

⁸⁵ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’nin E. 1983/4788, K. 1983/5665, k. t. 30.5.1983 sayılı kararı; Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’nin aynı yöndeki kararları için bkz. E. 1978/97, K. 1978/13985, k. t. 11.12.1978; E. 1974/2144, K. 1978/5497, k. t. 24.4.1978; E. 1965/3490, K. 1966/7470, k. t. 8.7.1966. sayılı kararları; Bilir, s. 105.

⁸⁶ Anayasa Mahkemesi’nin E. 1997/1, K. 1998/1, k. t. 16.1.1998, sayılı kararı, R. G. 22 Şubat 1998, Sayı: 23266, s. 249 - 250; Bilir, s.105-106

⁸⁷ Hikmet Tülen, “Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler”, A. Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt, Sayı.1,s. 121; Bilir, s. 106.

⁸⁸ Teziç, s. 448, dipnot 52.

imkânı olmadığı gibi, parlamentonun disiplin yetkisi üçüncü şahısları korumaya yeterli değildir.⁸⁹

Diğer taraftan milletvekillerinin herhangi bir yönde oy kullanmak için rüşvet alması yasama sorumsuzluğu kapsamına girmez. Çünkü Türk Ceza Kanunu'na göre rüşvet suçunun oluşabilmesi için menfaat karşılığı olan vaadin yerine getirilmesi şart değildir.⁹⁰ Diğer bir tabirle, suç sayılan fiil yasama sorumsuzluğunun söz konusu olmadığı ortamda gerçekleşir, ancak o suça bağlı taahhüt yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu ortamda vücut bulursa, gerçekleşen suç bakımından yasama sorumsuzluğu hükümleri uygulama alanı bulamayacaktır.⁹¹ Böyle olunca da rüşvet suçu oy vermeden önce tamamlandığı için, henüz ortada bir yasama fonksiyonu yoktur ve milletvekili verdiği oydan değil, oy vermezden önce rüşvet almaktan dolayı suçludur.⁹²

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yargı kararlarına baktığımızda ise; Macreadie-Gardiner'in çalışmasında da belirtildiği üzere,⁹³ bağımsızlık sonrası, Yüksek Mahkeme Anderson v Dunn kararında, Kongrenin muhalifleri cezalandırma yetkisini kabul ederek, Kongrenin kabalık, kapris, hatta komplo gibi her türlü şiddete maruz kalmamasını sağlamak için hakaret içeren söylemleri cezalandırma gücünün gerekli olduğuna karar vermiştir.⁹⁴ 1857 yılında Kongre, federal bir suçtan dolayı bir yıllık hapis cezasına çarptırılanları Kongre çalışmalarına katılmayı engelleyen bir yasa çıkardı.⁹⁵ Yüksek Mahkeme 1927 yılında, "McGrain v Daugherty" kararında, Senato'nun soruşturma yetkisini "yasama işlevine esas ve uygun bir yardımcı" olarak nitelendirmiştir.⁹⁶ Kararda; *"Kongrenin her iki kanadı da, kendi işleyişleri dâhilinde, bir bireyi kendisi yahut bir komitesi önünde tanıklık yapmaya zorlama yetkisine sahiptir. Bu durum, her bir parlamentonun uzun yıllara dayanan ayrı ayrı*

⁸⁹ Faruk Erem, Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler, AÜHF yayını No. 165, 6. bası Cilt I, Ankara 1962, s. 96; Teziç, s. 448.

⁹⁰ Çetin Özek, "Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?", *İÜHF*M, C. XXXI, sayı 1-4, İstanbul, 1966, s. 98-98; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Keskinsoy, s. 110.

⁹¹ Özek, s. 104.

⁹² Teziç, s. 449; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243.

⁹³ Macreadie-Gardiner, s. 47.

⁹⁴ Anderson v Dunn 19 U.S. (6 Wheat.) 204 (1821).

⁹⁵ See Statute 2 U.S.C. Section 192: Refusal of witness to testify or produce papers.

⁹⁶ McGrain v Daugherty 273 U.S. 135 (1927) pp. 174-75.

uygulamaları ve Kongrenin defaatle tekrarlanan eylemleriyle desteklenen fiili bir anayasal yapıya dayanmaktadır.”⁹⁷

Yine aynı şekilde Amerika’da Kongre üyelerinin işledikleri suçlardan dolayı her türlü ceza davasında tutuklanmaları mümkündür. Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi, Williamson v. United States (207 U.S. 425, 1908) kararında yalancı şahitlikten mahkûm olan Temsilciler Meclisinin bir üyesinin tutuklanmama imtiyazından yararlanamayacağına hükmetmiştir. Özetle Amerika Birleşik Devletlerinde cezaî alanda Kongre üyelerine tanınan bir güvencenin bulunmadığı söylenebilir. Diğer yandan Amerika Birleşik Devletlerinde kongre üyeleri mahkemelere tanık sıfatıyla da çağrılabilir.⁹⁸

VI. Yasama Sorumsuzluğu Kurumu Açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve ABD Kongresinde (Temsilciler Meclisi ve Senato) Disiplin Cezası Uygulamaları

Hem TBMM’ye hem de ABD Kongresine (Temsilciler Meclisi ve Senato) baktığımızda yasama sorumsuzluğu kurumu açısından disiplin cezası uygulamalarının olduğu görülmektedir. Bu durum TBMM’de TBMM İçtüzüğü ile ABD Kongresinde ise ABD Anayasasında düzenlenmiştir.

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulaması (İç Tüzük)

Meclis çalışmalarındaki suç teşkil eden söz ve düşüncelerden dolayı milletvekillerine bir güvence sağlanmıştır. Ancak milletvekilleri her ne kadar bu suç teşkil eden söz ve düşüncelerden sorumlu tutulmazlarsa da, bu eylemlerden dolayı kendilerine Meclis tarafından disiplin cezası verilmesine herhangi bir engel yoktur.⁹⁹

⁹⁷ McGrain v Daugherty 273 U.S. 135 (1927) p. 135.

⁹⁸ Amerika Birleşik Devletlerinde yasama dokunulmazlığı hakkında bkz.: Laurance H. Tribe, American Constitutional Law, New York: Foundation Press, Cilt I, 2000: I, s. 1011-1013; John E. Nowak, Ronald D. Rotunda, J. Nelson Young, Handbook on Constitutional Law, St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1978, s. 236-242; Yüksel, s. 1306.

⁹⁹ Bilir, s. 104; Kahan Onur Arslan, Türk Parlamento Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s. 58.

Nitekim Meclis İctüzüğü¹⁰⁰ bu fiiller için bir takım disiplin cezaları öngörmüştür. Meclis İctüzüğü'nün 156. maddesinde uyarma, kınama ve Meclisten geçici çıkarma olmak üzere üç tür disiplin cezası öngörülmüştür.

Uyarma cezasını gerektiren haller şunlardır (İctüzük, md. 157):

1. Söz kesmek;
2. Sükûneti ve çalışma düzenini bozmak;
3. Şahsiyatla uğraşmak.

İç Tüzüğü'nün 158. maddesine göre, “Uyarma cezası verilmesinin gereğini takdir ve yerine getirme yetkisi, Başkana aittir. Uyarma cezası alan milletekili kendisini savunmak için söz isterse, bu üyeye oturumun veya birleşimin sonunda söz verilir. Başkan, gerekirse, daha önce söz verebilir. Başkan, milletekilinin açıklamasını yeterli görmezse, uyarma cezasını kaldırmaz; yeterli görürse, uyarma cezasını kaldırdığını bildirir. Bir milletekili aynı birleşimde iki defa uyarma cezası alırsa, durum, tutanak özetinde belirtilir.”

İctüzüğü'nün 159. maddesine göre de, “Aynı birleşimde iki defa uyarma cezası alan milletekilinin o birleşimin sonuna kadar söz söylemesi Başkanın teklifi üzerine, Genel Kurulca görüşmesiz ve işaret oyu ile yasaklanabilir”.

İctüzüğü'nün 160. maddesinde kınama cezasını gerektiren haller ise düzenlenmiştir. Buna göre:

1. Aynı birleşimde iki kere uyarma cezası aldığı halde bunu gerektiren hareketten vazgeçmemek,
2. Bir ay içinde üç kere uyarma cezasına uğramış olmak,
3. Kaba ve yaralayıcı sözler sarf etmek ve hareketler yapmak,
4. Saldırıda bulunmak,
5. Mecliste gürültü ve kavgaya sebep olmak veya Meclisin görevini yerine getirmesini önlemek için toplu bir harekete girişilmesine ön ayak olmak.

¹⁰⁰ TBMM İctüzüğü, Disiplin cezalarının neveleri, Madde 156. <https://www.tbmm.gov.tr/docs/ictuzuk.pdf>, Erişim tarihi: 21.09.2018.

Meclisten geçici olarak çıkarma cezası ise İçtüzüğün 161. maddesinde aşağıdaki hallerde verilir:

1. Aynı birleşim sırasında üç kere kınama cezasına uğramak,
2. Bir ay içinde beş kere kınama cezası almak,
3. Görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanına, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanına, Başkanlık görevini yerine getiren Başkan vekiline hakarete bulunmak, sövmek veya onları tehdit etmek yahut Türkiye Cumhuriyetine veya onun Anayasa düzenine sövmek,
4. Görüşmeler sırasında halkı veya Devlet kuvvetlerini yahut kamu organ, kuruluş ve görevlilerini kanun dışı hareketlere, ayaklanmaya veya Anayasa hükümlerini bozmaya teşvik veya tahrik etmek,
5. Türkiye Büyük Millet Meclisi bina, bahçe ve arsaları içine silahlı olarak girmek,
6. Meclis yapıları yahut eklentileri içinde yasak bir eylemde bulunmak.

Meclisten geçici olarak çıkarma cezası İç Tüzüğün 162. Maddesine göre, en çok üç birleşim için verilir. Bu ceza, verilir verilmez derhal yerine getirilir. Bu cezaya uğrayan milletvekili cezasının yerine getirilmesine karşı gelirse, Başkan, oturumu derhal kapatarak o milletvekilinin salondan çıkartılmasını idare amirlerinden ister. Bu cezaya çarptırılan milletvekili, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Genel Kurul, komisyon, Başkanlık Divanı ve Danışma Kurulu çalışmalarına cezası süresince katılamaz.

Ancak bu cezalara çarptırılan milletvekillerinin savunma yapma hakları da mevcuttur. Böyle bir cezaya uğratılması teklif edilen milletvekilinin savunmasını kendisi yapabilir yahut bunu bir arkadaşına yaptırabilir. Geçici olarak Meclisten çıkarma cezasına uğrayan bir milletvekili izin alıp kürsüden açıkça af dilerse Meclise girmek hakkını kazanır. Diğer taraftan disiplin cezaları Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında da uygulanır.(İç Tüzük md. 163)

B. ABD Kongresi (Temsilciler Meclisi ve Senato) Uygulaması

ABD Anayasası'nın 1. maddesinin 5. bölümünün 2. paragrafında; *"Her Meclis, davranış kurallarını belirleyebilir, Üyelerini ahlaka uygun olmayan davranışlarından dolayı cezalandırabilir ve üçte ikilik bir çoğunlukla, bir üyeyi Meclis dışına çıkarabilir."* denmektedir.

Anayasa, Kongreye, Meclis Üyelerine disiplin ihlallerinden, iç hukuk kurallarının ihlallerine kadar yaptıkları eylemler için disiplin cezası vermek için yetki vermektedir. Anayasal otorite "uygun olmayan davranış"dan dolayı bir üyeyi cezalandırma amacına yönelik olarak, kısmen bireysel suçlama aracı olarak, esasen ise kurumun itibarını ve metodunun itibarını korumak için tasarlanmıştır. Yıllar boyunca, Meclisler içerisinde çeşitli disiplin biçimleri gelişmiştir. Uygulamada üç ana disiplin cezası olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi ve en şiddetlisi Meclisten "çıkarma" cezasıdır. Anayasada belirtilen Meclisten çıkarma cezası için üçte iki çoğunluk oyu gerekmektedir. Diğer disiplin cezaları ise uyarma (reprimand) ve kınama (censure) şeklindedir. Uyarma ve kınama cezaları Mecliste uygulama yoluyla evrimleşmiş ve üçte birlik bir çoğunlukla uygulanabilmektedir. Ancak bu ceza türleri Meclis üyelerine uygulanabilecek tek ceza türleri değildir. 1960'ların sonunda oluşturulan Etik Komitesi ile başka disiplin araçları da oluşturulmuştur. Örneğin, Meclis üyeleri para cezasına çarptırılabilir, komite liderlik pozisyonlarından çıkarılabilir, kademden yoksun bırakılabilir ya da ihlallere bağlı olarak diğer ayrıcalıklardan yoksun bırakılabilir.¹⁰¹

Meclisten Çıkarma (Expulsion) : Meclislerin üyelerine uyguladığı en sert ceza biçimi Meclisten çıkarmadır ve iki yüzyılı aşkın bir süredir sadece beş¹⁰² defa uygulanmıştır. Anayasa, "ahlaka uygun olmayan davranış" sergileyen üyenin ait olduğu Meclis içinde bulunan ve oy kullananların üçte iki oyunu gerektiren bir çoğunlukla, Meclis üyesinin Meclisten çıkarılması sağlanabilir. Bunlar iç meseleler oldu-

¹⁰¹ History, Art & Archives, U.S. House of Representatives, "Discipline & Punishment," <http://history.house.gov/Institution/Origins-Development/Discipline/> Erişim Tarihi: 30.03.2018.

¹⁰² Meclisten çıkarma cezası alan Temsilciler Meclisi Üyeleri için bkz. <http://history.house.gov/Institution/Discipline/Expulsion-Censure-Reprimand/#expel>, Erişim Tarihi: 30.03.2018.

ğundan, ne Temsilciler Meclisi ne de Senato, diğer Meclisin üyesinin kendi üyelerinden birine Meclisten çıkarma cezası verilmesini isteye-
mez.

Kınama (Censure) : Kınama cezası da aynı anayasal maddeden de kaynaklansa da Anayasa Kurucunun açıkça bahsettiği bir terim değildir.¹⁰³ Kınama cezası bir üyeyi Meclisten çıkarmaz. Meclis, yaptırımını, çoğunluk oyuyla onayladıktan sonra, kınama cezası alan Üye cezasını kabul etmek için, Well of House'da¹⁰⁴ bulunması gerekir. Başkan ya da başkanlık görevlisi tarafından kınama kararı ve önsözü kamu iradesi olarak yüksek sesle okunur. Kınama cezası, Meclis tarihinde¹⁰⁵ ilk kez 1832'de Ohio'dan William Stanbery'ye, Virginia'dan Andrew Stevenson'a hakaret ettiği gerekçesiyle verilmiştir. Ancak bu ihlaller Meclisten çıkarmayı gerektirmediği için Meclis pratiği, mevcut ve oy kullanan üyelerin kararında basit bir çoğunluk oyu gerektirmiştir.

Gerçekten de, Meclis, *gilded age*¹⁰⁶ döneminde rüşvet için yapılan birkaç oylamayı özellikle reddetmiş olsa da, on dokuzuncu yüzyılın en çok kınama cezası, bir Meclis üyesiyle ilgili olarak yapılan iftira niteliğinde ya da aşağılayıcı ifadeler olmak üzere, parlamento dışı davranışlar için verilmiştir.

Uyarma (Reprimand): Kınama gibi, uyarma sözcüğü de Anayasa'da görünmemektedir. Meclis tarihinin çoğu için, aslında yirminci yüzyıla kadar, uyarma (Reprimand) sözcüğü, kınama (Censure) sözcüğü ile birbirinin yerine kullanılmıştır. Örneğin, 1921'de Meclis üyesi Thomas L. Blanton'a karşı alınan uyarma kararı, O'nu "uyarma/kınama"¹⁰⁷ al-

¹⁰³ James Madison, Federalist, No. 57, "The Founders' Constitution," http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/a1_2_3s16.html, Erişim Tarihi: 3 Ocak 2018.

¹⁰⁴ 1920'li yıllarda da Bar of House olarak kullanılan terim, ABD'de birçok Temsilciler Meclisi üyesinin, üyelerin Meclise hitap ettiği konuşmacı kürsüsünün önünde bulunan alan için kullandıkları bir terim olarak bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz. http://ncsl.typepad.com/the_thicket/2008/05/the-well-of-the.html, Erişim Tarihi: 31.03.2018.

¹⁰⁵ Meclisten kınama cezası alan Temsilciler Meclisi Üyeleri için bkz. <http://history.house.gov/Institution/Discipline/Expulsion-Censure-Reprimand/#censure>, Erişim Tarihi: 30.03.2018.

¹⁰⁶ 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında yaygın kapitalizm yolsuzluğu ve mali spekülasyon dönemi, (U.S. History); novel by Mark Twain.

¹⁰⁷ O dönemde kınama ve uyarma cezaları birbirinin yerine kullanılmaktaydı. Bundan dolayı, Meclis üyesi uyarma cezası almış olsa da, Bar of House'a çıkmak zorunda kalmıştır.

diği için Bar of House'a (Well of House)¹⁰⁸ yönlendirmiştir. 1960'larda Etik Komitenin oluşturulmasıyla, uyarma cezasının modern kullanımı yakın zamanda evrimleşmiştir.¹⁰⁹ Uyarma cezası, kınama cezasından daha az şiddeti olan bir ceza türüdür. Uyarı cezası alan bir üyenin, verilen cezayı kabul etmek için, kınama cezasındaki gibi Well of House'da bulunması gerekmez. 1976 yılında Meclisin modern anlamda uyarma cezasını ilk defa vermesinden sonra bugüne kadar Meclis tarafından on (10) Meclis üyesine uyarı cezası verilmiştir.¹¹⁰

Genel olarak iki ülke uygulamasını değerlendirecek olursak, iki ülkede de hemen hemen aynı cezaların uygulandığı görülmektedir. İki ülkede de meclisten çıkarma, kınama ve uyarma cezaları mevcuttur. ABD uygulamasında ek olarak para cezası, komite, liderlik pozisyonlarından çıkarılma, kıdemden yoksun bırakılma ya da ihlallere bağlı olarak diğer ayrıcalıklardan yoksun bırakılma cezaları da disiplin cezası olarak verilebilmektedir. Diğer bir farklılık ise Türkiye uygulamasında milletvekillerine verilen disiplin cezaları İç Tüzük eliyle uygulanırken, ABD uygulamasında Anayasa'nın 1. maddesinin 5. bölümünün 2. Paragrafında yazdığı şekliyle Anayasa içine dercedilmiş, teamüli olarak gelişmiş ve uygulanmıştır.

Sonuç

Yasama sorumsuzluğu ile ilgili olarak buraya kadar anlatılan şartların gerçekleşmesi halinde yasama sorumsuzluğu milletvekillerine tam bir koruma sağlar. Buna daha önce de belirtildiği gibi "mutlak muaflık" ta denir. Türk hukuku açısından, yasama sorumsuzluğu kurumunun ceza ve hukuk davalarına konu olup olamayacağı tartışmalarına son vermek için Anayasa'nın 83. maddesinin ilk fıkrasının sonundaki "...sorumlu tutulamazlar" ifadesi, "...ceza ve hukuki olarak sorumlu tutulamazlar" şeklinde değiştirilebilir. Bu aynı zamanda yargılama makamlarının da tereddütlerini ortadan kaldıracaktır.

¹⁰⁸ Geniş bilgi için bkz. http://ncsl.typepad.com/the_thicket/2008/05/the-well-of-the.html, Erişim Tarihi: 31.03.2018.

¹⁰⁹ Bkz, örneğin, §65, House Rules and Manual, 114th Cong.: 30-31.

¹¹⁰ Meclisten uyarma cezası alan Temsilciler Meclisi Üyeleri için bkz. <http://history.house.gov/Institution/Discipline/Expulsion-Censure-Reprimand/#censure>, Erişim Tarihi: 31.03.2018.

Diğer taraftan yine Türk hukuku açısından değerlendirildiğinde, hakaret ve sövme suçları mutlak yasama sorumsuzluğunun kapsamına girse de vekillerin bu konuda dikkatli olması, temsilcilik görevine yakışır şekilde davranmaları gerekmektedir. Zira iki yüzyıllık Amerikan Meclis tarihine baktığımızda¹¹¹ sadece iki (2) Meclis üyesi rüşvet suçundan suçlu bulunarak cezalandırılmıştır. ABD'deki uygulamada, rüşvet suçunun sorumsuzluk kapsamında olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde, bir milletvekilinin parlamentoda kullandığı oy sorumsuzluk kapsamına girmekle birlikte milletvekilinin herhangi bir yönde oy kullanması için rüşvet alması durumunda bunun yasama sorumsuzluğu kapsamına girmesi düşünülemez. Zira rüşvet suç teşkil etmektedir ve kişisel menfaat kullanılan oya tesir etmektedir.

Yasama sorumsuzluğu parlamenterlere bahşedilmiş bir hak olmasına rağmen bu hakkın sınırsızca kullanılması gerektiğini savunmak oldukça güçtür. Yasama sorumsuzluğunun sınırlarını siyasette etik ilkeler çizmelidir.¹¹² Örneğin, bir milletvekili genel kuruldaki müzakerelerde diğerlerine rahatça hakaret edip, aşağılamamalıdır. Bu konuda herhangi bir cezai yaptırım olmamasına rağmen, bu davranışı etik ihlal teşkil ettiğinden bu ihlalin yaptırımıyla karşılaşmalıdır. ABD'deki ve Türkiye'deki uygulamalara baktığımızda, bir Meclis üyesinin diğer bir Meclis üyesine sövmesiz hakaretinde kınama cezasının verildiği görülmektedir. Diğer yandan, yasama sorumsuzluğu var diye parlamenter bilinçli bir biçimde topluma yalan söylememelidir.

Belirtmek gerekir ki, Amerika Birleşik Devletleri'nde Kongre, ya da komisyonlarda tanıklık yapanların da sorumsuzluktan yararlandıkları belirtilmektedir. Türkiye'de de sorumsuzluk kurumunun genişletilerek, Meclis'te ya da komisyonlarda tanıklık yapan kişilerin sorumsuzluk kurumundan yararlandırılmaları yerinde bir uygulama olacaktır. Zira gerçeklerin açığa çıkmasından yararlanacak olan, eninde sonunda toplum hayatıdır.

¹¹¹ Rüşvet suçundan suçlu bulunan Meclis üyeleri için bkz. <http://history.house.gov/Institution/Discipline/Expulsion-Censure-Reprimand/#expel>, Erişim Tarihi: 31.03.2018.

¹¹² Bkz., Cüneyt Yüksel, "Ülkemizde ve Dünyada Siyasette Etik Değerler", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Prof. Dr. İl Han Özay'a Armağan, Cilt: LXIX, Sayı: 1-2, 2011, s. 615-632.

Diğer taraftan, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, Amerika’da yasama sorumsuzluğu kurumunu esas itibariyle Kongre içine hasretmiştir. Kongre üyeleri ve tanıklar, kongre çalışmaları içinde söyledikleri ve başkasının şeref ve haysiyetini kırıncı noktaları içeren sözlerini kongre dışında yayınlarlar veya radyo veya televizyonda tekrarlarlarsa sorumsuzluktan faydalanmamaktadır. Türkiye’de ise yasama sorumsuzluğunun yer bakımından kapsamı, “Meclis çalışmalarındaki” ifadesiyle belirlenmiş, Türk Anayasası, yasama sorumsuzluğunun kapsamını belirli bir mekânla sınırlamayıp işlevsel olarak yasama fonksiyonunun yerine getirildiği her yer olarak öngörmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri yasama bağımsızlıkları bağlamında uygulama ve yaklaşım bakımından farklılık göstermiştir. Bu durum Kongrenin hakaret içeren söylemleri cezalandırma kabiliyetine bakıldığında açık biçimde görülmektedir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri’ndekinin aksine Türkiye’de, gerek doktrin ve gerek uygulamada, milletvekillerinin sarf ettiği sözlerin anlam ve amaçları ne olursa olsun, yani bunların içeriği hakaret ve sövmeye biçiminde de olsa, sorumsuzluk kapsamına girdiği kabul edilmektedir. Niteliği itibariyle hakaret ve sövmeye, düşünce özgürlüğü kapsamına girmeyen ifadeler olup, yasama fonksiyonuyla da alakası bulunmamaktadır. Bundan dolayı, Amerika Birleşik Devletleri’nde “sövmeli hakaretler” sorumsuzluk kapsamı dışında tutulduğu gibi doktrinde de yaygın kabul gördüğü üzere, Türkiye’de de hakaret ve sövmeyi yasama sorumsuzluğu kapsamında dışında tutmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kaynakça

- A Speech or Debate Privilege for State Legislators who Violate Federal Criminal Laws, 68 J. Crim. L. & Criminology 31 (1977)
- Abdulahkimoğulları Erdal, Bir Yasama Bağımsızlığı Türü Olarak Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.
- Atar Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Basım Yayım ve Dağıtım, Güncellenmiş 9. Baskı, Konya, Ekim 2014
- Aydın Mesut, “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Siyasal Parti Kapatma Davalarına Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.58, S.4, 2009.
- Bilir Faruk, Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

- Campbell Enid, Rules of Evidence and the Constitution, *Monash University Law Review University Queensland Law Journal*, Vol. 26, 2000.
- Döner Ayhan, "Parlamentar Bağımsızlıklar", *AÜEHFD*, C.VIII, S.1-2, 2004.
- Dönmezer Sulhi, Erman Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Beta, 12. bası, İstanbul.
- Dunbay Seda, Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı- İstanbul, Eylül 2013.
- Erem Faruk, Danışman Ahmet, Artuk M. Emin, Ceza Hukuku (Genel Hükümler), Seçkin Yayınevi, Ankara, 1997.
- Erem Faruk, Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler, AÜHF yayını No. 165, 6. bası Cilt I, Ankara 1962.
- Feyzioglu, Metin, "Yasama Dokunulmazlığı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 42, 1991-1992, Sayı: 1-4, ss. 21-45.
- Gözler Kemal, "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001.
- Gözler Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Güncelleştirilmiş ve Düzeltilmiş 18. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011.
- Gözler Kemal, Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 56, No. 3, Temmuz-Eylül 2001, www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm.
- Gözbüyük Şeref, Kili Suna, Türk Anayasa Metinleri (1839-1980), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları NO:496, 2. Bası, Ankara,1982.
- Greene, J., Negotiated Authorities: Essays in Colonial Political and Constitutional History 197, Charlottesville: University Press of Virginia, 1994.
- History, Art & Archives, U.S. House of Representatives, "Discipline & Punishment," <http://history.house.gov/Institution/Discipline/Expulsion-Censure-Reprimand/#expel>
- <http://history.house.gov/Institution/Discipline/Expulsion-Censure-Reprimand/#censure>
- <http://history.house.gov/Institution/Origins-Development/Discipline/>
- http://ncsl.typepad.com/the_thicket/2008/05/the-well-of-the.html
- http://www.adaletbiz.com/images/dosyalarim/abd_anayasasi.pdf,
- Keskinsoy Ömer, Yasama Sorumsuzluğu, Turhan Kitabevi, Birinci Bası Mart, 2007.
- Khinda Navneet and Granges Cara des, Parliamentary Privilege, January 2014, <http://ualawccsprod.srv.ualberta.ca/ccs/index.php/constitutional-issues/democratic-governance/739-parliamentary-privilege>,

- Kıratlı Metin, *Parlamentar Muafiyetler*, Ankara 1961.
- Leopold Patricia.M., *Free Speech in Parliament and the Courts*, *Legal Studies*, Vol. 15, 1995.
- Macreadie Rachel ve Gardiner Greg, "An Introduction to Parliamentary Privilege", *Research Service, Parliamentary Library, Departement of Parliamentary Services*, 2010.
- Madison James, *Federalist*, No. 57, "The Founders' Constitution," http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/a1_2_3s16.html
- Marshall Goeffrey, *Privilege and "Proceedings in Parliament"*, *Parliamentary Affairs*, Volume XI, Issue 4, 1 January 1957, Pages 396-404.
- May Thomas Erksine, *Parliamentar Practice, A Treatise of The Law, Privileges, Prceedings And Usage of Parliament*, Twenty-third Edition, London 2004.
- Nowak John E., Rotunda, Ronald D., Young, J. Nelson, 1978, *Handbook on Constitutional Law*, St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1978.
- Özbudun Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 12. Bası, Ankara, Yetkin, 2011.
- Özcan Hüseyin, *Yasama Bağışıklıkları, Seçkin Yayınları*, Ankara, 2006.
- Özek Çetin, "Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?", *İÜHFİM*, C. XXXI, sayı 1-4, İstanbul, 1966.
- Özer, Atilla, *Türk Anayasa Hukuku, Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012.
- Rudnick Sharon A., "Speech Or Debate Clause immunity For Congressional Hiring Practices: Its Necessity And its implications", *Ucla Law Review*, Vol. 28, 1980-1981.
- Schwartz Bernard, *American Constitutional Law*, (Cambridge: 195)
- Tanör Bülent, Yüzbaşıoğlu Necmi, 1982 *Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta, 10. Bası, İstanbul, 2011.
- Teziç Erdoğan, *Anayasa Hukuku, Genel Esaslar*, Beta Basım Yayım Dağıtım 14. Bası, İstanbul, 2012.
- Tosun Öztekin, *Suç Hukuku Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 1255, İstanbul 1967.
- Tribe Laurance H., *American Constitutional Law*, New York: Foundation Press, Cilt I, 2000: I.
- Tülen Hikmet, "Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler", *A. Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt, Sayı.1.
- Ünal Şeref, "Yasama Dokunulmazlığı", *AD.*, Y. 78, S. 6, Ankara 1987.
- Wigley Simon, "Parliamentary Immunity in Democratizing Countries: The Case of Turkey", *Human Rights Quarterly*, C.31, 2009.

Yüksel Cüneyt, "Ülkemizde ve Dünyada Siyasette Etik Değerler", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Prof. Dr. İl Han Özay'a Armağan, Cilt: LXIX, Sayı: 1-2, 2011.

Yüksel Cüneyt, "Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamentelere Tanınan Güvenceler ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi" *İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 71, Sayı: 1, 2013.